

metafysische vooronderstellingen trachten na te denken, proberen ze helder te formuleren (kan dat? waarover we helder kunnen denken, daarover kunnen we helder spreken, zegt Wittgenstein, maar in de praktijk valt dat weleens tegen) en je afvragen wat je er eigenlijk aan hebt. Maar vragen als die, of doelstellingen als een zo groot mogelijke objectiviteit daarbij als criteria zouden kunnen gelden, zijn vragen bij de beantwoording waarvan je op metafysische vooronderstellingen zou kunnen stuiten....

Zie voor het logisch-analytische standpunt bijvoorbeeld:
Bertrand Russell, An Inquiry into Meaning and Truth, London 1969,
(een Pelican)

Ludwig Wittgenstein, Tractatus Logico-Philosophicus, London 1922, laatste druk London 1969; de Engelse versie met Duitse en Engelse tekst en het voorwoord van Russell valt m.i. te preferen boven de uitgave in het Duits. Ter introductie:
C.A. van Peursen, Wittgenstein, Baarn 1965 (hoedt u voor W.F. Hermans) en met het kommentaar van Max Black:
Max Black, A companion to Wittgensteins Tractatus, Cambridge 1964 (op het ogenblik in herdruk).

(En ik kan het toch niet laten op de valreep op te merken dat ikzelf, al nam ik het voor de positivisten op, beslist geen positivist (meer) ben.)

ANTWOORD AAN HENK VAN SETTEN

frank ankersmit

Gelukkig was de Groniek-redactie bereid mijn antwoord op Henk van Setten's bedenkingen tegen mijn opstel "Geschiedenis en vrijheid" nu reeds op te nemen, zodat ik het niet te versmaden voordeel van het laatste woord heb. Ik ben des te gelukkiger met dit voordeel, omdat veel van Henk van Setten's bezwaren zeer gefundeerd zijn, en ik mijn "image" graag niet al te lang afhankelijk zou willen laten van Henk's critiek. Wat niet weg neemt, dat ik hem bijzonder dankbaar ben voor zijn opmerkingen, die voor mij heel instructief geweest zijn.

Vanwege de beschikbare ruimte zal mijn verdediging zo kort mogelijk moeten zijn; ik heb daarom besloten om maar gewoonweg de alinea's van Henk van Setten's stuk te volgen. Excuses aan de litterairen!

Alinea 1

Ook ik zou niemand tot het "huzarenstukje", waar mijn opponent van spreekt, willen aanzetten; maar - en daar gaat het mij om - dan spreken we hier wel uitdrukkelijk over de wetenschappelijke kaders (mijn opponent had dat woord ook al onderstreept). Welnu, ik ben van mening, dat er kanten aan de menselijke

existentie zijn, die zich niet voor een wetenschappelijke benadering lenen. Gelukkig maar, zou ik eraan toe willen voegen. En nu zou ik het een huzarenstukje van wetenschappelijke hubris vinden, wanneer de wetenschap mij verbood daarover te praten.

Alinea 2

Ik ken de ongelukkige houding van Heidegger in de jaren '33-'45, maar daar zou je dan een Jaspers, een Sartre etc. tegenover kunnen stellen. Daarbij is Russell onder de analytici een buitenbeentje geweest vanwege zijn metafysische vraagstelling, en verschilt hij in dit opzicht heel sterk van het empirisme van Wittgenstein en de Wiener Kreis, waar mijn opponent zich het meest verwant mee voelt. Bovendien moet men er zich voor hoeden te gemakkelijk iemands denken aan zijn gedrag af te meten: het "video meliora proboque, deteriora sequor" geldt helaas voor de meesten onder ons.

Tenslotte: denkend aan het Derde Rijk zou ik zeggen, dat een metafysica pas gevaarlijk is, wanneer men zich van het metafysisch karakter ervan niet langer bewust is, maar waarentegen met een wetenschap van doen denkt te hebben. Een gevaar, dat in de eerste plaats de positivisten bedreigt, geloof ik (Comte's ideale staat). Want overal waar wezenlijk nagedacht wordt valt de metafysica niet uit te drijven; ook het afwijzen van de metafysica is al een metafysisch oordeel. En dit is nu eens geen uitspraak à la Anselmus. Uitgaande van de eisen van wetenschappelijke methodiek kan men nog zo vaak proberen woorden als "vrijheid" en dergelijke uit te bannen, maar dan toch: naturam expellas furca, tamen usque recurret.

Alinea 3

a. Formeel gezien heeft mijn opponent hier zeker gelijk. Het is ongetwijfeld zo, dat wiskundige oordelen, Kant zou ze synthetische oordelen a priori genoemd hebben, niets nieuws aan onze kennis toevoegen. Men gaat uit van een logica en axioma's als premissen en de subjectieve kenniswereld, die daaruit geëvolueerd wordt, kan formeel gezien niet met de objectiviteit in verband gebracht worden. Maar je zou hier misschien nog wel een bezwaar uit de praktijk tegen in kunnen brengen. Wanneer ik zeg, dat de integraal van nul tot één van $x \, dx$ gelijk is aan een half, dan is dat inderdaad een tautologie, maar men zal toch toe moeten geven, dat links en rechts van het gelijkteken wel heel iets anders staat. Daar zit een "ontdekking" van de infinitesimaal-rekening tussen. Kennelijk is de doorgronding van de consequenties van de genoemde premissen een zich ontwikkelend proces, wat met zich meebrengt, dat bepaalde onderdelen van de wiskunde op een bepaald moment klaarblijkelijk nog buiten de subjectieve kenniswereld liggen. Zo'n onderdeel, zoals bijvoorbeeld Newton's infinitesimaal-rekening kan dan "ontdekt" worden, waarop in een later stadium de "erkenning" door de vakgenoten volgt. Spreekt nu, zo vraag ik mij af, in dit proces van "ontdekking" en het uitspreken van een oordeel door de vakwereld niet iets, dat verwijst in de richting van de objectiviteit? Ik weet het, de moeilijkheid is, dat als er al van objectiviteit in de wiskunde sprake kan zijn, deze objectiviteit volmaakt is, en volmaakte voorbeelden zijn nooit de gelukkigste.

b. Ik heb niet gezegd, dat de historicus letten moet op die verschijnselen, waar geen "logische verklaring" voor te vinden was,

maar op datgene, wat niet tot wetmatigheden te herleiden is. Integendeel, de historicus moet wel degelijk naar verklaringen zoeken (De balletjes zijn vaak wel het lekkerste van de soep).

Alinea 5

Over het nuttige kan nog gesproken worden, het "noch wetenschappelijk" is voor mij natuurlijk juist geen bezwaar, omdat ik niet geloof, dat de geschiedenis een wetenschap is.

Alinea 6

Voor mij is de historicus in eerste instantie nòch subjectief, enòch objectief, maar de dupe van de geschiedenis.

"Geformaliseerd taalgebruik" - een verderfelijke wens! Dat eindigt in geformaliseerd denken.

Alinea 8

We hebben niet één, niet twee, maar talloze bewustzijns; ik zou haast zeggen: in elke situatie een ander. Er is altijd een bewustzijn, maar het blijft niet steeds hetzelfde. Het bewustzijn van het kind van tien jaar is anders dan dat van de man van veertig. In elke situatie waarin men te goeder trouw en in een zo volledig mogelijk besef van de mogelijkheden en alternatieven kiest, vormt men zichzelf en verrijkt men zijn bewustzijn: kortom, heeft men voor een ander bewustzijn gekozen. Dat is Jaspers' "Existenzerhellung".

Tot op zekere hoogte zijn dit eigenlijk allemaal maar details. Want de meest wezenlijke controverse tussen Henk van Setten en mij ligt in onze verschillende waardering voor een metafysisch gerichte filosofie. Hoewel dit nu niet direct een thema is voor "Groniek" wil ik toch in de onderstaande regels een kort pleidooi houden voor een metafysische filosofie; het is tenslotte de kern van ons verschil van mening.

De mens is in essentie het wezen, dat zichzelf kan reflecteren. Hij kan nadenken over zijn mogelijkheden, zijn plannen, zijn leven. In het gewone leven geschiedt deze reflectie vanuit een min of meer willekeurig uitgangspunt.

In de filosofie tracht men vervolgens dit uitgangspunt zo ver mogelijk terug te drijven. De meest zuivere filosofie zou daarom de filosofie zijn, die van niets uitgaat, niet van enig vooroordeel, niet van enige waarde, noch zelfs van de logica. De filosofie brengt daarmee het Niets in het geding. Nu kan men logischerwijs van het Niets niets zeggen, want zodra men het Niets omschrijft, een bepaalde rol toekent, slaat men de hand aan de logica, immers, het Niets is niets en kan niet iets zijn.

In de verwondering en in de twijfel, die beide essentiële momenten van elke bezinning op mens en werkelijkheid, wordt de mens desondanks, ik suggereerde het hierboven reeds, onweerstandbaar door het Niets aangetrokken. Het is, alsof de mens voelt, dat zijn Weltanschauung zinvoller en waardevoller wordt, naarmate hij zich op steeds minder, en uiteindelijk op het Niets baseert. Hier stoten wij dus op die hoogst merkwaardige paradox, dat de mens in zijn benadering van dat wat is, het liefst zijn uitgangspunt zou kiezen bij dat wat nièt is. Kennelijk is het de mens eigen, om bij zijn onderzoek naar de werkelijkheid te trachten elk uitgangspunt tot een minimum te reduceren en om bovendien, a fortiori, zelfs de beperkingen van deze laatste uitgangspunten, en daarmee ook de logica (!), te willen transcenderen. En niet alleen is deze speurtocht naar het

Niets de mens eigen, maar hij is tevens de exponent van het beste in de mens, waar het de onmiskenbare uiting is van de voor de mens typische wil tot zelf-reflectie. Het is daarom, dat de analytisch filosoof zondigt tegen het wezen van de mens, wanneer hij de mens in een bepaald stadium van zelf-reflectie een halt wil toeroepen.

Een andere stelling van Wittgenstein dan de door mijn opponent geciteerde (en die het trouwens reeds tot een agenda-wijsheid gebracht blijkt te hebben) luidt, dat de filosofie de wereld moet laten, zoals zij is. Dat is één opvatting van filosofie. Niemand zal het filosofen verbieden zich bezig te houden met de ongetwijfeld belangwekkende vraag, hoe wij kunnen weten of een glas water al of niet op de tafel staat, en met "taaldaden" als "golf plays John" of, "dit weiland heeft een groenige kleur, die naar het paarse neigt". Op dergelijke gebieden zullen zij ongetwijfeld nuttige zaken kunnen verrichten, maar dat geeft hen nog niet automatisch het recht om woorden als "vrijheid", "God", of "goed en kwaad" uit het woordenboek te schrappen, alleen omdat dergelijke woorden zich niet laten definiëren door een uitsluitend refereren aan het begrippen-kader van het huis- tuin- en keukenleven. Alleen bij de gratie van een levend gebruik van deze woorden is de mens mens, en geen "homme machine". Zeker, het gebruik van deze woorden staat niet garant voor een uitputtende en definitieve doordringing van de werkelijkheid. Elke generatie en elk mens zal op zijn eigen wijze met deze begrippen moeten worstelen, een worsteling, die op de bodem ligt van elk mens-zijn, en waarin ieder op eigen wijze tot klaarheid zal moeten komen. "Aber das ist Menschenlos und Menschenwürde".

DOE MEE AAN VERKIEZINGEN

VOOR DE AFDELINGSRAAD en

DE INSTITUUTSRAAD OP DONDERDAG

18 NOVEMBER A. S.

stel u constructief op, entoonuw

belangstelling door naar de

stembus in de donkere kamer

te komen.